

Жерноклев О.С., Райківський І.Я.

МИКОЛА ГАНКЕВИЧ (1869-1931 рр.): ОСНОВНІ ВІХИ ЖИТТЯ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Однією з актуальних проблем сучасної вітчизняної історіографії є дослідження діяльності видатних політичних діячів, чий імена в радянські часи під тиском партійно-тоталітарної ідеології були викреслені з історії. Серед малодосліджених постатей можна назвати й Миколу Ганкевича (1869-1931) – відомого українського політичного і профспілкового діяча, організатора українського робітництва у Галичині, журналіста. Показово, що навіть у ґрунтовних виданнях довідникового характеру “Енциклопедії Українознавства” (перевидання в Україні. – Львів, 1993. – Т.1) та “Довіднику з історії України. А – Я” (видання 2-е. – К.: Генеза, 2001) автори статей про М.Ганкевича припустилися ряду фактичних неточностей. М.Ганкевич був одним із засновників і багатолітніх лідерів Української соціал-демократичної партії (УСДП), що виникла у 1899 р. на початку оформлення партійної структури українського політичного руху в Галичині і протягом сорока років своєї діяльності, до встановлення в краї комуністичного партійно-тоталітарного режиму, активно відстоювала національні та соціальні права українських робітничих мас.

Перші спроби створення цілісного політичного портрета М.Ганкевича були зроблені вже у міжвоєнний період. Так, соратник по партії, колишній голова УСДП В.Темницький відгукнувся на смерть М.Ганкевича виданням у Львові в 1932 р. невеликої брошури, присвяченої його життю та діяльності [66]. Він справедливо підкреслював, що історичне значення діяльності М.Ганкевича не можна локалізувати межами Галичини, вона має всеукраїнський вимір як у територіальному, так і в соціальному відношенні [66, с.11]. Праця В.Темницького містить цікавий конкретно-фактичний матеріал, однак загалом має публіцистичний характер, відображає лише найважливіші віхи з політичного життєпису М.Ганкевича. Загальну характеристику постаті М.Ганкевича та окремі важливі факти його політичної біографії містить праця К.Левицького [72].

Діяльність М.Ганкевича в 90-х рр. XIX ст. у складі групи “молодих” радикалів, його участь у галицькому робітничому і соціал-демократичному русі того періоду знайшли відображення у статтях сучасних українських науковців Я.Грицака [68], С.Макарчука [74] та ін. Окремі важливі факти з діяльності М.Ганкевича в Українській соціал-демократичній партії у 20-ті рр. XX ст. знаходимо в працях М.Кравця [70]. Співпраця М.Ганке-

вича з польськими соціал-демократами в 1890-1918 рр. частково показана у працях польської дослідниці В.Найдус [81;82], а в міжвоєнний період – Е.Коко [80].

Однак загалом у вітчизняній історіографії досі не створено цілісної, об'єктивної та докладної політичної біографії М.Ганкевича. Завданням цієї статті стало детальніше висвітлення основних віх його життя і громадсько-політичної діяльності в контексті суспільно-політичних відносин у Галичині кінця ХІХ – першої третини ХХ ст.

Микола Ганкевич народився 16 травня 1869 р. у м. Снятині в родині священика. Освіту здобував у Тернопільській гімназії та Львівському університеті, де навчався спочатку на філософському, а згодом на правничому факультеті [66, с.11].

Свої перші кроки у громадсько-політичній діяльності М.Ганкевич зробив досить рано – вже у гімназійні та студентські роки. У середині 80-х рр. ХІХ ст. під час навчання у Тернопільській гімназії він належав до лівого крила таємного молодіжного гуртка, що підтримував зв'язки з аналогічним товариством Львівської гімназії, отримувал соціалістичну літературу [78, с.188, 280]. Після вступу до Львівського університету відбулась його остаточна ідейна еволюція до марксизму і соціал-демократизму. У 1888 р. він разом з іншими українськими та польськими соціалістами І.Франком, М.Павликом, В.Будзиновським, О.Маковесем, С.Козловським та ін. увійшов до редколегії українського соціалістичного журналу “Товариш”, а також взяв участь в організації відомого страйку львівських пекарів [78, с.177].

Разом з видатними українськими громадсько-політичними діячами І.Франком та М.Павликом Микола Ганкевич у складі групи студентів-марксистів став одним із творців першої української політичної партії – Русько-української радикальної партії (РУРП), взяв участь в її установчому з'їзді у Львові 4-5 жовтня 1890 р. Від самого початку існування партії він належав до її “молодого” крила, або “національних радикалів” [9, арк. 34], як вони самі себе називали (В.Будзиновський, В.Охримович, Є.Левицький та ін.), що поєднували свої марксистські погляди з більш радикальним підходом до вирішення національного питання. Їх світогляд формувався безпосередньо під впливом праць А.Шеффле, Ф.Лассалья, К.Маркса, Ф.Енгельса, К.Каутського, Г.Спенсера, М.Чернишевського та ін. [10, арк. 16 зв.; 59, с.67]. Так, вже на І з'їзді РУРП під впливом “молодих” до програми партії було включено “максимальну” частину, яка вимагала “переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму” та “колективного устрою праці і колективної власності средств продукційних” [47]. “Молоді” відразу домагалися включення до програми вимоги політичної незалежності і соборності України, однак лише у 1895 р., після того, як один з лідерів “молодих”, соратник і близький друг М.Ганкевича

Юліан Бачинський видав свою книгу “Україна ingredienta”, цей постулат увійшов до програми РУРП [68, с.82, 85, 92-93].

Микола Ганкевич стояв біля витоків українського соціал-демократичного руху в Галичині. В умовах поглиблення процесу федералізації Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА) за національною ознакою і фактичного перетворення галицької соціал-демократії на її польську національну секцію М.Ганкевич став одним з ініціаторів заснування окремої, Української соціал-демократичної партії. Багато десятиліть потому відомий галицько-український політик К.Левицький писав про М.Ганкевича: “Його змаганням було: організувати українських робітників по містах, щоб вони почувалися українцями і на основі соціально-демократичної програми добували кращу долю для себе та підносили і скріпляли професійну організацію робітників. Цій організації він присвятив ціле своє життя: становище, посаду і всякі вигоди життя”. І далі відзначав: “При своїй соціалістичній діяльності Ганкевич ніколи не затрачував національної ідеології українського народу та завжди по своєму розумінні їй служив вірно” [72, с.120]. Сам Ганкевич в одній з своїх праць писав про це так: “Боротьба в ім'я соціалістичних ідеалів, проти гнобителів працюючого люду – це також боротьба за національне визволення” [61, с.82].

Вперше рішення про заснування УСДП було прийнято у вересні 1896 р. на зборах українських робітників у Львові. Тоді ж вирішено розпочати видання робітничої газети українською мовою і латинським шрифтом, оскільки багато галицьких робітників не вміли читати кирилицею. Перший номер газети під назвою “Robitnyk” побачив світ у січні 1897 р. В його програмовій статті підкреслювалось, що “для нас, русинів-українців, тим симпатичніший прапор соціал-демократії, що на нім видніється знамя національної свободи”. Редактором газети був М.Ганкевич. Він разом з Є.Левицьким виробив проект програми нової партії. Однак, через політичні розбіжності між “молодими” і “старшими” радикалами [68, с.95-98] вже на початку 1897 р. оргкомітет із створенням УСДП розпався, а випуск газети припинився після шести номерів через брак передплатників. М.Ганкевич перейшов до лав Соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії (СДПГіС) і вже в ролі її представника того ж 1897 р. був присутнім на з'їздах СДРПА та радикальної партії.

“Молоді”, що залишилися в рядах РУРП, здійснили кілька невдалих спроб реорганізувати партію у соціал-демократичну, після чого у травні 1899 р. вийшли з неї і оголосили про створення УСДП. До тимчасового правління партії увійшли М.Ганкевич, Ю.Бачинський та С.Вітик. Остаточно нова партія оформилась на установчій конференції у Львові 17 вересня 1899 р., в якій активну участь взяв і М.Ганкевич. Конференція прийняла Гайнфельдську програму австрійської соціал-демократії і таким

чином визнала новостворену партію автономною національною секцією СДРПА. М.Ганкевича було обрано до Екзекутиви (виконавчого комітету) УСДП і делегатом на VII всеавстрійський конгрес соціал-демократії [2, арк.1-2].

VII з'їзд СДРПА, що відбувся 24-29 вересня 1899 р. у м. Брюнні (Брно), став помітною віхою не лише в історії української соціал-демократії, яка вперше була тут офіційно представлена як партія, але й в політичній біографії М.Ганкевича. Член президії з з'їзду та комісії з підготовки резолюції з національного питання М.Ганкевич зробив заяву від імені УСДП, в якій підкреслив, що партія вважає повне національне визволення і рівноправність передумовою дійсного інтернаціоналізму, тому "українські соціал-демократи змагатимуться до національної свободи свого народу, щоби возз'єднаний і звільнений український народ став поряд з іншими націями як рівноправний член" [20, s.85]. Формально з'їзд не заперечив заяви, вона була опублікована в його матеріалах, що означало фактичне визнання права націй на самовизначення. Хоча тези про це не було у прийнятій на з'їзді Брюннській національній програмі СДРПА, яка передбачала перебудову Австро-Угорщини на засадах національно-територіальної автономії, УСДП вважала заяву М.Ганкевича програмовою практично до кінця австрійського періоду своєї історії.

З січня 1900 р. почав виходити друкований орган УСДП газета "Воля". У програмовій передовій статті її першого номера відзначалось: "Наша програма, наша ціль ясна. Повна воля політична, самодержавність люду, демократія; перехід землі і фабрик на власність загалу; визволення люду з темноти, доступ кожного до науки, до світла" [22]. Офіційним видавцем і відповідальним редактором "Воли" був М.Ганкевич.

Процес організаційного і політичного становлення українського соціал-демократичного руху в Галичині виявився складним і тривалим, що зумовлювалось, зокрема, малочисельністю, розпорошеністю і багатонаціональним характером галицького робітництва. Лише 21-22 березня 1903 р. у Львові за участю 36 делегатів відбувся I з'їзд УСДП, який одностайно і без дискусії прийняв нову, Віденську програму австрійської соціал-демократії [23], ухвалену VIII з'їздом СДРПА (1901 р.). Доповідав з цього питання на з'їзді УСДП М.Ганкевич, який був у 1901 р. делегатом віденського з'їзду. Його було обрано і до складу Екзекутиви УСДП [15].

Цікавим епізодом, що яскраво характеризує особистість і суспільно-політичну позицію М.Ганкевича, була його участь у роботі чергового конгресу II Інтернаціоналу в 1904 р. в Амстердамі. Напередодні конгресу М.Ганкевич, репрезентуючи УСДП і водночас Революційну українську партію, що діяла на Наддніпрянщині, запропонував створити єдину делегацію українських соціалістів з обох боків російсько-австрійського кор-

дону на візирець польської делегації. Однак конгрес не визнав окрему українську делегацію, оскільки права окремих делегацій надавались тільки “державним” націям (виняток тоді становили фактично лише поляки), і висловив побажання, щоб українські делегати увійшли до якої-небудь з уже існуючих секцій [69, с.58-59]. Протестуючи проти цього, бо вважав незаперечним своє право представляти тільки українських соціал-демократів, М.Ганкевич відмовився від мандата, а інший делегат РУП Е.Голицинський увійшов до делегації РСДРП. Це, як і відмова РУП від самостійницьких постулатів і перехід на автономістські позиції, болісно вразило М.Ганкевича – палкого прихильника ідеї незалежної України, внаслідок чого він відійшов від подальшої безпосередньої співпраці з РУП [66, с.9-10].

В умовах значної радикалізації суспільних настроїв, активізації суспільно-політичних процесів під впливом першої російської революції 27-28 січня 1906 р. у Львові відбувся II з'їзд УСДП. М.Ганкевич виступив з доповіддю про революцію в Росії, в якій розкрив її історичні передумови, причини і перспективи революційного руху, висловив переконання в тому, що боротьба в Росії завершиться крахом деспотизму. З'їзд ухвалив внесену ним резолюцію, в якій підкреслювалось, що занепад царату “дасть волю і простір робочому людові в його боротьбі за кращу будучність, ... дасть поневоленим народам змогу свобідного розвитку, змогу здобути волю і політичну незалежність”, висловлювалася солідарність з революційною діяльністю УСДРП [17; 24].

Під тиском масового руху за загальне виборче право австро-угорська монархічна влада була змушена в 1907 р. піти на реформу виборчої системи в Австрії. Перші вибори до австрійського парламенту на основі нового виборчого закону відбулись у червні 1907 р. У розпалі передвиборної кампанії в центрі уваги широкої громадськості Галичини несподівано опинилася справа балотування М.Ганкевича по одному з львівських міських виборчих округів. Кандидатура М.Ганкевича як дуже популярного серед львівського робітництва і авторитетного політичного діяча, лідера робітничого руху була висунута Львівським міським комітетом Польської партії соціал-демократичної (до 1899 р. – СДПГіС, з грудня 1899 р. – Польська партія соціал-демократична Галичини і Сілезії). Однак керівництво ППСД відкинуло цю кандидатуру, мотивуючи своє рішення тим, що М.Ганкевич – українець, а міські виборчі округи є польськими [81, с.452]. Це рішення викликало обурення як самого Ганкевича, так і в лавах УСДП. Справа набула значного суспільного резонансу. Частина українських соціал-демократів навіть мала намір офіційно протиставити кандидатуру М.Ганкевича Г.Діамандові, якого ППСД висунула по тому ж округу [14, арк. 12 зв., 46]. Проте сам М.Ганкевич відмовився балотуватися всупереч позиції ППСД.

Цікаво, що і після того М.Ганкевич, будучи засновником і визнаним лідером УСДП, водночас залишався активним членом, а фактично одним з провідників польської соціал-демократії в Галичині. Польський національно-визвольний рух в цілому і передусім соціал-демократію як одну з важливих його складових він розглядав одним з основних союзників у боротьбі проти російського самодержавства, в поваленні якого внаслідок революції вбачав головну передумову національного і соціального визволення і возз'єднання України. Як свідчить аналіз джерел, зокрема донесень поліції, в організації і проведенні багатьох масових робітничих зборів і мітингів, ініційованих формально ППСД, як і в керівництві страйковим рухом, фактично найактивнішу участь поряд з деякими іншими українськими соціал-демократами (С.Вітиком, Т.Меленем та ін.) брав і М.Ганкевич [16; 3, арк.29-30, 59-60; 4, арк.52-53 та ін.]. За умов значної полонізації галицького робітництва, високої питомої ваги польських робітників і ремісників значну частину цієї роботи доводилося вести польською мовою, в рамках існуючих профспілок, культурно-освітніх організацій, кас хворих та інших робітничих об'єднань, що фактично мали польський характер і перебували під контролем ППСД.

Все це викликало незадоволення молодшого покоління діячів і лідерів УСДП, які прийшли до партії з студентського руху в 1905-1907 рр. і прагнули її цілковитого звільнення з-під польських впливів, зокрема повного унезалежнення від ППСД (В.Левинський, В.Темницький, Л.Ганкевич та ін.). Після III з'їзду УСДП, що відбувся 14-15 березня 1909 р. у Львові, "молоде" крило партії значно посилило свої позиції. З метою тісніше прив'язати М.Ганкевича до УСДП і примусити його працювати насамперед в українській партії "молоді" ініціювали його обрання головою УСДП. Однак при цьому Ганкевич залишився керівником міського комітету ППСД у Львові та редактором органу польської соціал-демократії газети "Gios", продовжував віддавати значні сили і час розвитку польського соціал-демократичного руху. На переконання "молодих", це ставило УСДП у підпорядковане становище щодо ППСД [69, с.97-98].

Внутріпартійна дискусія значно загострилась після виходу в світ брошури Ю.Бачинського "Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині" (Львів, 1910), в якій автор у дуже різкій формі закинув ППСД ворожість до українського соціал-демократичного руху, а "старих" лідерів УСДП М.Ганкевича і С.Вітика звинуватив у "політичному гермафродитизмі" [58, с.10, 15-19, 29].

Кульмінаційним моментом полеміки стало обговорення взаємин між українською і польською соціал-демократіями на конференції УСДП 29 січня 1911 р. у Львові. Доповідач з цього питання на конференції В.Левинський цілковито солідаризувався з основними положеннями брошури Ю.Бачин-

ського [48]. Після бурхливої дискусії, в якій взяло участь 27 делегатів, конференція ухвалила запропоновану “молодими” резолюцію, що характеризувала відносини між УСДП і ППСД як “ненормальні”, закидала останній соціал-патріотизм в ідеології, прагнення монополізувати весь робітничий рух в Галичині та дискримінаційну політику щодо українців у робітничих організаціях. У резолюції також наголошувалось, що обов’язок кожного члена УСДП – працювати насамперед у своїй партії, що було прямим натяком на одночасну роботу в ППСД “старих” лідерів партії, в тому числі й М.Ганкевича [45]. Це означало фактично початок розколу в УСДП, оскільки відразу після голосування М.Ганкевич і С.Вітик з групою прихильників на знак протесту проти вищезгаданої ухвали залишили конференцію [71, с.93-94].

Менш ніж за рік питання знову постало на IV з’їзді УСДП, що відбувся 3-4 грудня 1911 р. у Львові. Ситуація відрізнялась від попередньої тим, що позаду була провальна для партії парламентська виборча кампанія 1911 р. Це стало наслідком як внутріпартійних непорозумінь, так і значного загострення відносин УСДП з іншими українськими партіями, яке було зумовлено не в останню чергу більш безкомпромісною, ортодоксально-соціалістичною позицією “молодих” щодо решти українських політичних сил, які трактувалися як “буржуазні”, “націоналістичні” тощо.

Доповідач з питання про ставлення до інших соціалістичних партій В.Левинський гостро розкритикував “старих” лідерів УСДП за надмірну доляльність до ППСД і нехтування національних інтересів українців [18]. Голові УСДП М.Ганкевичу він закинув бездіяльність в партії на тлі самовідданої праці в ППСД [42]. Запропонована ним резолюція вбачала причини кризи в СДРПА в “закоріненню націоналістичних ідеологій серед соціал-демократичних партій поодиноких народів Австрії” [46], що фактично було відвертою вказівкою, у першу чергу, на ППСД, а також на австрійську соціал-демократію, яка підтримувала поляків.

Зі співповіддю від “старих” виступив Т.Мелень. Він зажадав усунення з резолюції посилань на рішення січневої партконференції, що практично означало відмову від них, та вніс додатковий пункт з осудом брошури Ю.Бачинського як шкідливої для партії [46].

Доповіді викликали надзвичайно гостру дискусію. В.Левинський у заключному слові вказав на цілковиту відсутність принципів ідеологічних і програмних розбіжностей між фракціями в партії, разом з тим знову в різкій формі закинув М.Ганкевичу активну діяльність у польському робітничому русі і повне занедбання роботи в УСДП [26].

Голова партії М.Ганкевич прагнув уникнути остаточного розколу і, попри те, що багато моментів полеміки безпосередньо стосувалися його особисто, у спокійній промові закликав до порозуміння, запропонувавши

обрати спеціальну комісію, яка спробувала б виробити єдиний, компромісний проект резолюції. Пропозицію підтримали також буковинські делегати, однак “молоді” відмовились увійти до складу комісії [46]. У результаті поіменного голосування з’їзд більшістю всього у два голоси ухвалив резолюцію з поправкою Т.Меленя, а “молоді”, незгодні з цим рішенням, залишили з’їзд [18]. Невдовзі вони розпочали видавати власний друкований орган – газету “Вперед”. Тим часом з’їзд, що продовжив роботу, обрав нову Екзекутиву, яка на своєму першому засіданні знову обрала М.Ганкевича головою партії [46]. Він же залишився і видавцем партійного органу (тепер – фактично органу “старих”) газети “Земля і воля”. Таким чином, IV з’їзд УСДП завершився розколом партії, що вкрай негативно позначилось на подальшому розвитку українського соціал-демократичного руху в Галичині у 1912-1913 рр., призвело до занепаду партійної преси, стагнації у житті українських робітничих організацій.

Лише наприкінці 1913 – на початку 1914 рр. УСДП вдалося подолати розкол, що було остаточно закріплено рішеннями V (об’єднавчого) з’їзду партії, який відбувся у Львові 1-2 березня 1914 р. З’їзд обрав нову Екзекутиву з представників обох фракцій на чолі з В.Темницьким. М.Ганкевич залишився членом Екзекутиви [50].

В умовах назрівання світового воєнного конфлікту одним з центральних на з’їзді стало питання про ставлення партії до війни. М.Ганкевич у своїй доповіді “Міжнародне становище і український народ” підкреслив, що метою українських соціал-демократів є “демократична республіка українська”, утворення якої можливе лише внаслідок поразки російського самодержавства у війні. Враховуючи, що союзники Росії через антагонізм до Німеччини підтримують російські загарбницькі прагнення і не зацікавлені у відродженні східноєвропейських народів, він наголосив, що поразка центральних держав означала б тільки подальше зміцнення реакційної Російської імперії, тому у випадку війни українці повинні однозначно стати на боці її противників [21].

Після тривалої дискусії з’їзд переважною більшістю голосів ухвалив внесеному М.Ганкевичем резолюцію, в якій зазначалося, що УСДП разом зі всім Інтернаціоналом поборює імперіалістичну політику великих держав “в інтересі цивілізації і поступу, в інтересі мирного суспільного розвитку цивілізованого світу, в ім’я волі і самостійності кожного народу, що є основою міжнародного братерства народів та услів’ям конечним побіди соціалізму”. Українські соціал-демократи “є противниками династичної, великодержавної, імперіалістичної політики австрійської”, але їх “найбільшим ворогом є царат”, тому “передовсім проти Російської імперії звернутися мусить на случай воєнного конфлікту ціла енергія українського соціалістичного пролетаріату, так як нашою найблизшою ціллю мусить

бути розбиття царської імперії – бо тільки з руїною сеї імперії впаде остання твердиня всесвітньої реакції, наблизиться день політичної самостійності України, надійде день тріумфу соціалізму у всіх краях цивілізованого світу” [51; 43].

З початком Першої світової війни М.Ганкевич як репрезентант УСДП разом з представниками Української національно-демократичної та радикальної партій увійшов до складу Головної Української Ради (ГУР), утвореної у Львові 1-2 серпня 1914 р. У своєму маніфесті від 3 серпня ГУР закликала український народ “стати однодушно проти царської імперії, при тій державі, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку”, відзначала, що “чим більше буде поразення Росії, тим швидше виб’є година визволення України” [19, с.212-213]. Маніфест був укладений заступником голови ГУР М.Ганкевичем [72, с.122; 66, с. 28-29].

Війна яскраво виявила примат національного над соціально-класовим як в ідеології УСДП загалом, так і в світогляді М.Ганкевича. Так, в одній з статей до “Вісника Союзу визволення України” він писав, що коли мова йде про війну, для поневолених націй “критерієм, що рішає в такому випадку про становище соціалістів, є домагання волі і самостійності для кожного народу” [62]. У своїй праці “Соціалістичний Інтернаціонал і війна” він наголошував: “Розвалення ... Російської імперії, воля, самостійність і незалежність народів європейського Сходу – се програмовий постулат, який мусить поставити кожний демократ і кожний соціаліст” [63, с.26].

До кінця серпня 1914 р. М.Ганкевич залишався у Львові, однак з наближенням до міста російських військ змушений був виїхати до Нового Сонча (тепер – Республіка Польща), а з початком зими перебратися до Відня [55].

Підтримуючи ідею консолідації всіх національно-державницьких сил і створення єдиної загальноукраїнської політичної репрезентації, М.Ганкевич взяв активну участь в організації і діяльності Загальної Української Ради (ЗУР), утвореної в травні 1915 р. у Відні. За свідченням голови президії Ради К.Левицького, в подоланні непорозумінь та особистих амбіцій у досягненні згоди між лідерами різних організацій велику роль відіграв М.Ганкевич, який став віце-президентом ЗУР. Він же написав і проект статуту ЗУР [72, с.122].

Слід зауважити, що війна перервала нормальне громадсько-політичне життя на території Галичини, яка була безпосередньо ареною бойових дій. Лише після того, як у липні 1917 р. Австро-Угорщина повернула край під свою владу, поступово почали складатись умови для відновлення діяльності УСДП.

У березні 1918 р. в Перемишлі почав виходити орган українських соціал-демократів “Українська робітнича газета”, а 23 червня, після відродження ряду місцевих партійних організацій, у Львові відбулась конфе-

ренція УСДП. Вона обрала тимчасове керівництво партії в складі 10 осіб (М.Ганкевич, А.Чернецький, М.Парфанович, О.Устинович та ін.), очолив його Й.Крупа [56; 57].

В умовах назриваючого розпаду Австро-Угорської імперії на окремі національні держави М.Ганкевич увійшов як представник УСДП до Української національної ради (УНРади), що була створена в жовтні 1918 р. як політичне представництво українського народу в Австро-Угорщині*. На з'їзді мужів довір'я (Конституанти) 19 жовтня 1918 р. у зв'язку з проголошенням рішення УНРади про створення західноукраїнської держави фактично під егідою австрійської корони М.Ганкевич виступив з опозиційною заявою. Від імені УСДП він закликав до негайної злуки "усіх українських земель – між іншим українських земель Австро-Угорської держави – в одну державу, ... ціллю наших національних змагань – з'єдинена, вольна, самостійна Українська республіка". М.Ганкевич закликав до обрання на демократичних засадах Українського національного сейму, проведення аграрної реформи, запровадження 8-годинного дня праці, робітничого законодавства тощо. Було сказано про необхідність забезпечення вільного розвитку культури національних меншин в Україні. Насамкінець доповідач вимагав допущення української делегації на післявоєнну мирну конференцію, що дало б змогу українському народові "в згоді з демократією народів цілого світа поладнати міжнародні взаємини на основах волі, рівності і братерства" [8, арк. 7; 27, с.2]. Соціал-демократи домагались обговорення заяви М.Ганкевича, однак головуєчий на зборах Є.Петрушевич, виражаючи волю більшості учасників, був проти цього. На знак протесту діячі УСДП на деякий час вийшли з УНРади [73, с.31; 79, с.86].

М.Ганкевич намагався відвернути назриваючий на уламках Австро-Угорщини польсько-український конфлікт. 31 жовтня 1918 р. він написав листа до відомого польського соціаліста І.Дашинського, в якому закликав, поки ще не пізно, до порозуміння між народами. Очевидно, УСДП мала надії на підтримку польських соціалістів у справедливому розв'язанні українського питання. Лист М.Ганкевича був розглянутий на засіданні ексекютиви Польської партії соціал-демократичної 1-2 листопада, коли у Львові вже точилися бої. Було вирішено для переговорів до Львова делегувати А.Гауснера [81, s.622, 623]. Однак Листопадова 1918 р. національно-демократична революція в Галичині, проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) і початок польсько-української війни перекреслили ці наміри. Польсько-український збройний конфлікт з

* До УНРади входили депутати австрійського парламенту, Галицького і Буковинського крайових сеймів, а також по три представники від політичних партій Галичини і Буковини та молоді.

усім трагізмом продемонстрував ілюзорність тези про інтернаціональну солідарність робітничого класу в боротьбі за соціалістичні ідеали. УСДП, як і ППС, чітко виявила свій національний патріотизм, примат національного над соціальним та інтернаціональним.

М.Ганкевич не взяв безпосередньої участі в розбудові української державності у Галичині, залишився у Львові, окупованому поляками 22 листопада 1918 р. Польсько-українська війна поділила УСДП на дві частини: одна з них діяла на території ЗУНР з тимчасовою столицею у Станіславі, інша – під польською окупацією. Лев Ганкевич, однофамілець Миколи, один із його партійних товаришів, стверджував, що УСДП, “хоч розбита була тодішніми стратегічними лініями на два табори, які не могли бути в злуці, все ж таки проявляла замітну діяльність і брала живу участь в будівництві нашої державності..., докладаючи всіх зусиль, щоби на Україні був заведений справжній демократичний мир і порядок [60, с.31]. Разом з М.Ганкевичем у підвладному полякам Львові опинилися діячі Головної управи УСДП Л.Ганкевич, А.Чернецький, П.Буняк, І.Квасниця та ін. [77, с.90].

М.Ганкевич уважно стежив за розбудовою Української держави. Соціал-демократи, за словами газети УСДП “Вперед”, яка виходила у Львові, “раділи кожною вісткою з вільного краю, як ... угрунтовується наша З’єдинена Народня Республіка та сумували ..., коли почули про якісь там невдачі...” [30, с.1]. Виступаючи 25 листопада 1918 р. на засіданні тимчасової Ради Львова, створеної після захоплення міста поляками, М.Ганкевич як “репрезентант українського соціалізму” заявив: “На руїнах царату... виросла вольна Україна, виросла Українська самостійна республіка! І ніяка сила в світі не зажене України в могилу!”. Він був прихильником польсько-української угоди на основі права народів на самовизначення та реалізації соціалістичної ідеї: “Могучий нині шал націоналізму, – стверджував далі М.Ганкевич. – Та я вірю..., що остаточно побідить наш червоний прапор” [28, с.1].

Соціал-демократи намагалися відновити організаційно-партійну роботу під польською владою, що занепала в умовах Першої світової війни. М.Ганкевич взяв участь у професійних зборах українських залізничників 1 грудня 1918 р. у Львові. Збори скликала УСДП в справі організації українського робітництва і заснування Української Робітничої Ради. У доповіді М.Ганкевич різко виступив проти продовження багатолітньої війни, яка “до тла знищила край і його господарку, а продовжування її грозить краєви, а передовсім городови Львову прямо погибеллю”. На його думку, необхідно було “покінчити братовбійчу війну і направити злидні та загоїти рани, які війна завдала людству” [60, с.29]. Ухвалена після виступу М.Ганкевича резолюція задекларувала “право українського народу до самостійного державного життя на українській землі. Збори вважають, що не

війна, а взаємні переговори репрезентантів українського й польського народу, зглядно всесвітний мировий конгрес має рішати про межі обох держав” [60, с.29]. Збори обрали сім залізничників до Української Робітничої Ради, що була створена з метою захисту інтересів українського робітництва. Однак, за словами Л.Ганкевича, “воєнні умови не дозволили на дальший розвій організаційного життя” [60, с.30].

На окупованих землях галицькі соціал-демократи при підтримці УСДРП Наддніпрянщини організували видавництво української преси – щоденної газети УСДП “Вперед” і тижневика для робітниць “Наша мета” у Львові. У газетах неодноразово містилися статті М.Ганкевича та повідомлення про його діяльність. Всупереч опору урядових чинників УСДП виступала захисником всього українського населення під польською владою. “Вперед” стоїть “незламно на становищі української державности, – визнавав урядовий орган Західної Облaсті УНР “Република”. – І ціла українська громада без ріжниць партій і переконань радо й енергійно піддержує газету...” [52]. Свій внесок у боротьбу галицьких українців за національні і соціальні права, проти польської окупації зробив і соціал-демократ М.Ганкевич.

Загострення міжетнічних стосунків у Галичині, кровопролитна польсько-українська війна 1918-1919 рр. поставили українських і польських соціал-демократів по різні сторони збройного конфлікту. Пріоритет національної ідеї над соціальною був основою для співпраці УСДП з іншими українськими партіями, що дало змогу здійснити “Листопадовий зрив” 1918 р. і приступити до будівництва західноукраїнської держави. У січні 1919 р. ЗУНР проголосила злуку з Українською Народною Республікою (УНР). Водночас польські соціалісти підтримали політику анексії східно-галицьких територій Польською державою. Представники УСДП (А. Чернецький, М.Парфанович) увійшли до складу першого уряду ЗУНР, тоді як діячі Польської партії соціалістичної (ППС) очолили перші уряди відродженої Речі Посполитої. Пепесівці становили більшість в урядах І.Дашинського та Є.Морачевського разом з діячами Польської трудової партії “Визволення” [76, с.71]. “Не справдилися слова сього найбільшого поета революційної Польщі і України тов. Миколи Ганкевича, – писала газета “Вперед”. – Не станув польський революційний пролетаріят в однім ряді з українським товаришем – розійшлися їх шляхи...” [32, с.1]. За свідченням Л.Ганкевича, УСДП ще в кінці жовтня 1918 р. розірвала стосунки з пепесівцями, “не висилала нікого і не посилала ніяких привітів до польських соціалістів” [49, с.3].

М.Ганкевич послідовно обстоював необхідність мирного полагодження польсько-українського конфлікту. Він закликав до взаємодії українських і польських соціал-демократів у боротьбі за соціалістичну

перебудову суспільства. У січні 1919 р. на сторінках газети “Вперед” М.Ганкевич висловив необхідність відновлення єдиного соціалістичного Інтернаціоналу. Автор стверджував, що необхідна єдність усіх соціалістичних партій, щоб “народи цілого цивілізованого світа” зрозуміли “спасенність соціалістичних кличів для цілої людськості”. Найбільшу небезпеку для єдності робітничого руху він вбачав у більшовицькій диктатурі в Росії [29, с.2]. “Всесвітня війна відкрила... нерозум... капіталістичного ладу, – писав М.Ганкевич у газеті УСДРП “Воля”. – Весь світ відчуває конечність основної зміни суспільного ладу”. На його думку, “приватна власність... мусить бути безповоротно знесена. ...Соціалізація, усупільнення... засобів суспільної господарки стає нині неминучою конечністю” [25, с.1].

М.Ганкевич увійшов як єдиний “репрезентант українського пролетаріату” до складу міської ради у Львові, створеної в кінці 1918 р. [31, с.4]. Виступаючи на засіданні ради 17 лютого 1919 р., він від імені соціалістів наголосив, що “репрезентантів соціалістичного пролетаріату мусіли тут (у міську раду. – *Авт.*) впровадити під напором всесвітнього перевороту” [34, с.1]. Водночас доповідач вимагав негайного проведення демократичних виборів до нової львівської ради [34, с.1]. Однак невдовзі на знак протесту проти окупаційної політики польських властей М.Ганкевич на основі рішення виконавчого комітету УСДП вийшов з міської ради у Львові. Характеризував її як “пережитий, перестарілий давний міський режим, як пережите панування дотеперішньої львівської олігархії” [33, с.2].

Галицька УСДП, одним з лідерів якої був М.Ганкевич, взяла активну участь в Українській революції 1917-1920 рр. Після Акту злуки ЗУНР і УНР в січні 1919 р. партія стала в опозицію до урядових чинників Західної Області УНР, виступила за створення єдиного соціалістичного уряду в Україні. Соціал-демократи В.Темницький, О.Безпалко, В.Старосольський і С.Вітик в 1919-1920 рр. входили до уряду Директорії УНР. УСДП першою з політичних партій ЗУНР прийняла ухвалу про об’єднання з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні – Українською соціал-демократичною робітничою партією. Представники УСДП були запрошені на VI конгрес УСДРП 10-12 січня 1919 р. у Києві, який ухвалив “Резолюцію про об’єднання українських соціал-демократичних партій Українських Народних Республік Східньої і Західньої”. Однак на перешкоді дійсному об’єднанню двох “гілок” української соціал-демократії стали несприятливі зовнішньополітичні обставини. Підтримавши курс С.Петлюри на польсько-українське зближення, УСДП різко засудила Варшавський договір 1920 р. між УНР і Польщею. Соціал-демократи вийшли з Української національної ради у Львові (30 березня 1920 р.) та з уряду УНР (4 квітня 1920 р.) [75, с.51]. Отже, УСДП в 1920 р. остаточно зневірилася в політиці еміграційних урядів УНР і ЗУНР.

Перебуваючи в окупованому поляками Львові, М.Ганкевич підтримував стосунки з партійними товаришами, що брали участь у державотворчих процесах на Україні. 23-26 лютого 1920 р. він разом з О.Безпалком, В.Старосольським, Л.Ганкевичем та І.Квасницею взяв участь у конференції УСДРП у Варшаві. Конференція прийняла резолюцію, в якій містилася вимога негайного визнання “суверенности українського народу” з боку радянської Росії. Делегати визнали потребу “тіснішого об’єднання соціалістичних партій” різних народів, що проживали в межах колишньої Російської імперії [64, с.197].

3-4 липня 1920 р. М.Ганкевич взяв активну участь у конференції УСДП у Львові. Він зробив важливу доповідь про ставлення партії до II і III Інтернаціоналів. Доповідач виділив дві небезпеки в міжнародному робітничому русі: “З одної сторони, примітивний революціонізм, а з другої – зневіра в теорію, опортунізм. Як ніколи вага хвилини вимагає нав’язати нитки міжнароднього братерства”. М.Ганкевич різко засудив діяльність III Інтернаціоналу, назвавши її “сектантською”. “Ілюзією новочасного пролетарського руху” М.Ганкевич назвав думку, нібито “пролетаріят за одним махом може завести свій лад... Смішним є вірити в повний успіх революції там, де ... капіталізм, цей предвісник перемоги соціалізму, ще не укріпився”. Було сказано, що світова війна спричинилася “до пробудження революційного духа серед широких мас...” [36, с.1]. По суті, це був останній виступ М.Ганкевича на конференціях або з’їздах УСДП.

Матеріали конференції засвідчують, що партія українських соціал-демократів вступила у стадію ідейної та організаційної кризи. Після виступу М.Ганкевича делегати прийняли резолюцію, що “II Інтернаціонал перестав існувати”. УСДП закликала до “збудування Інтернаціоналу, в якому з’єднався б революційний пролетаріят цілого світа”. Однак 17 делегатів проти 21, за даними Компартії Східної Галичини, проголосували за альтернативну резолюцію про вступ УСДП до III, Комуністичного Інтернаціоналу. Очевидно, це були представники партійних низів, бо 12 членів Головної управи УСДП, у тому числі М.Ганкевич, виступили проти цієї пропозиції [1, арк.22]. Отже, партійні “верхи” влітку 1920 р. не мали політичної стратегії, а “низи” були дезорієнтованими, перебували під впливом ліворадикальних ідей.

Поразка національно-визвольних змагань, усталення польського окупаційного режиму в Західній Україні, а з іншого боку – наявність української державності (хоча й ілюзорної) в особі Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) та проведення в ній політики українізації спричинили ліворадикальну еволюцію УСДП на початку 1920-х рр. Керівництво УСДП “не поставило міцного політично-ідейного опору проти... опанування партії комуністичним і комунофільським елементом”

[65, с.283], – слушно зауважив радикал І.Макух. Відомі й заслужені в минулому керівники УСДП з різних причин опинилися поза партійною організацією (В.Темницький, В.Старосольський, О.Безпалко, С.Вітик та ін.) або були виключені з Головної управи (Л.Ганкевич, П.Буняк, І.Квасниця у травні 1922 рр.). VI з'їзд 18 березня 1923 р. відкрито проголосив перехід УСДП на комуністичні позиції, що стало причиною заборони партії польською владою в січні 1924 р.

Позиція М.Ганкевича на початку 1920-х рр. все більше відрізнялася від політичної лінії УСДП. М.Ганкевич дедалі критичніше ставився до радянської влади на Україні*, вірив у можливість польсько-українського порозуміння. Він прямо заявляв, що “вільна і самостійна Україна і вільна, самостійна Польща мусять в тісній злуці ставити чоло спільному ворогові – російському імперіялізмови...” [35, с.2]. М.Ганкевич став відповідальним редактором газети УСДРП “Соціалістична думка”, яка виходила у Львові з липня 1921 р. Він був переконаний, що “вільна, самостійна Українська республіка зможе в порозумінню з Польською республікою справедливо на основі етнографічного принципу вирішити справу границь між обома республіками, справу Східної Галичини, Холмщини і Волині” [53, с.6]. На сторінках газети підкреслювалося, що “найближчою політичною метою українського пролетаріята являється не завоювання революційної диктатури..., а перемога народоправства, демократії над диктатурою тої чи іншої меншости” [54, с.3].

М.Ганкевич був прихильником співпраці УСДП з польськими соціалістами, вважаючи, що “в Галичині територіальна автономія – се пункт вихідний” [6, арк.16 зв.]. На його думку, розроблений ППС проект територіальної автономії Східної Галичини у складі Речі Посполитої мав забезпечити розв'язку “польсько-української справи на одинокій національній мирній дорозі” [41]. М.Ганкевич як гість виступав на XVIII конгресі ППС у Лодзі в липні 1921 р. Щоправда, він прийшов на засідання конгресу без відома УСДП [37, с.3]. Під час зустрічі з відомими діячами ППС М.Недзялковським і К.Пужаком в листопаді 1921 р. М.Ганкевич заявив, що пепеєсівська програма автономії прийнятна лише за умов, коли “автономна територія обнимати буде всі повіти Східної Галичини з населенням в більшості українським” [38, с.1].

У спогадах соціал-демократа А.Чернецького міститься цікавий аналіз постаті М.Ганкевича. “Польсько-українська війна, якої він ніколи

* У виписках М.Ганкевича з газет про боротьбу більшовиків на Україні в квітні 1922 р. говорилося: “Чтобы спасти союзы, Москва жертвует коммунизмом. Жертвует с своей точки зрения лишь на время, лишь тактически, – но факт остается фактом. (...) Самый интернационализм Советской власти является национальным по духу...” (Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр.2385, арк.3, 4).

не сподівався, так на нього вплинула, що він цілковито розгубився і до ніякої політичної роботи не був здібний, – писав А.Чернецький. – Микола Ганкевич був безсумнівним українським патріотом, мазепинцем, як він сам себе не раз називав, ненавидів російський імперіалізм, домагався рівного права на державне існування України як соборної самостійної демократичної республіки. Він вірив, що поляки у власному інтересі підтримають українців і що з ними по-сусідському розмежуються”. “Але так не сталося, – продовжував А.Чернецький. – Від вибуху польсько-української війни М.Ганкевич уже не брав участі в українському політичному житті, натомість схилився на бік політики Польщі” [67, с.68].

На відміну від М.Ганкевича, УСДП зневирилася у політиці польського уряду щодо українського питання, почала еволюціонувати в напрямку визнання “диктатури пролетаріату” і радянської влади на Україні. Центральний орган УСДП газета “Вперед” у Львові писала, що М.Ганкевич “поставився до великої пролетарської революції Сходу як сліпець до ясного сонця” і почав “разом з цілою сферою контрреволюційних чорних духів лягтися на велике пролетарське діло” [40, с.1]. На вимогу львівської робітничої ради Головна управа УСДП на своєму засіданні 29 грудня 1921 р. виключила М.Ганкевича з партії. “Це рішення послідувало по причині довшої з принципами і карністю партії в різкій суперечности стоячій діяльності Миколи Ганкевича, яка принесла шкоду УСДП і українському робітництву” [39, с.2], – пояснювала газета “Вперед”. За інформацією польської поліції влітку 1922 р., УСДП еволюціонує “наліво”, тоді як М.Ганкевич – “рішучий прихильник Польщі”. Це й стало, на думку поліції, причиною виключення його з партії [11, арк.11]. Показово, що М.Ганкевич не був офіційно поінформований про виключення з УСДП і дізнався про це рішення з газети [5, арк.14]. “Час від часу у польській пресі появлялися його заяви чи статті, з якими не могла погодитися наша партія, – згадував А.Чернецький. – Дійшло навіть до того, що в кінці Миколу Ганкевича з УСДП виключено. Після того не раз на вічах ППС він гостро виступав проти більшовиків, головно за їхній напад на Грузію. За те Левко Ганкевич називав його Миколою Грузія” [67, с.68].

Після заборони прокомуністичної УСДП владою колишнє керівництво здійснювало заходи щодо відбудови партії українських соціал-демократів. Зусилля було спрямовано на просвітницьку роботу в робітничому середовищі – через заснування культурно-освітнього товариства “Робітнича громада” (1925 р.) і газети “Вперід!” (1926 р.). Напередодні парламентських виборів 1928 р. у Польщі представники колишнього проводу УСДП (І.Жовнір, В.Старосольський, Л.Ганкевич, І.Квасниця, П.Буняк та ін.) заснували Українську соціалістичну групу “Вперід”, що виступила як політична організація. Відбудову УСДП остаточно завершив з’їзд 8-9 грудня 1928 р. у Львові – Український соціалістичний конгрес.

Відновлена УСДП зайняла місце у лівоцентристському спектрі національно-державницького табору, намагалася поєднати національну ідею з марксизмом і виступала за незалежну соборну Українську державу з соціалістичним ладом. Поступово УСДП відновила зв'язки з Польською партією соціалістичною.

М.Ганкевич не брав участі у партійному житті українських соціал-демократів наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Очевидно, для цього не було серйозних політичних причин, оскільки відновлена УСДП обстоювала національні і соціальні гасла, за які соціал-демократ М.Ганкевич боровся усе свідоме життя. Він співпрацював з польськими соціалістами, писав статті до пепесівських видань [13, с.65 зв.]. Неодноразово виступав на першотравневих мітингах ППС українською мовою [12, арк.15]. М.Ганкевич, як і українські та польські соціал-демократи, виступив проти “паціфікації” 1930 р. у Східній Галичині, проведеної урядом у відповідь на саботажну акцію українського населення, організатором якої стала Організація українських націоналістів. “Українське громадянство не може відповідати за діла тайних конспіративних організацій, ані за вчинки тайних одиниць, що ділають на власну руку, без найменшої контролю громадянства та його організації, – писав М.Ганкевич. – За підпали й пожежі не винуватий український нарід; а якщо вони були навіть ділом українських рук, то вони були ... для української справи прямо шкідливі [44, с.2].

Українські соціал-демократи не забули про свого давнього партійного товариша, одного із засновників УСДП. Відгуком на його смерть став вихід у світ брошури члена Головної управи УСДП В.Темницького “Микола Ганкевич” (Львів, 1932. – 31 с.). У ній високо оцінюється життєвий шлях і діяльність М.Ганкевича, для якого були “дві провідні ідеї: політично-державне визволення України та суспільно-економічне визволення робучого люду... Від своїх студентських часів до самої смерти М.Ганкевич був завжди ортодоксійним марксистом...” [66, с.17, 18]. “І те, що по тім боці Збруча називається соціалістичною державою, і те, що по цім боці носить назву Польської Республіки, таке далеке, таке чуже для сердечних ідеалів Миколи” [66, с.30], – стверджував В.Темницький. Запали в душу слова М.Ганкевича, який у вірші “Над Прутом” писав:

Скажи, скажи, мій Пруте бистротечний,
Коли наш люд робочий, наш сердечний,
Здойме в гору щасливу вольну грудь?! [66, с.14].

М.Ганкевич помер 31 липня 1931 р.* на 62-му році життя [66, с.5]. Про це, зокрема, довідуємося з листа голови УСДП Л.Ганкевича В.Старо-

* В “Енциклопедії Українознавства” помилково сказано, що М.Ганкевич помер в 1939 р. (Див.: *Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Львів, 1993. – Т.1. – С.354.*)

сольському від 31 липня 1931 р.: “Сьогодні о 4.30 попол. помер на серце Микола Ганкевич” [7, арк.15]. В іншому листі говорилося, що смерть настала зовсім “несподівано” [7, арк.16]. Поховали М.Ганкевича на Личаківському цвинтарі у Львові**.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.6, оп.1, спр.15.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф.146, оп.7, спр.4759.
3. Там само, ф.146, оп.8, спр.564.
4. Там само, спр.565.
5. Там само, ф.309, оп.1, спр.2183.
6. Там само, спр.2585.
7. Там само, ф.360, оп.1, спр.496.
8. Там само, ф.581, оп.1, спр.128.
9. Там само, ф.372, оп.1, спр.38.
10. Там само, ф.683, оп.1, спр.12.
11. Державний архів Львівської області, ф.1, оп.57, спр.410.
12. Там само, ф.11, оп.29, спр.3489.
13. Там само, ф.256, оп.1, спр.45.
14. Там само, ф.350, оп.1, спр.2933.
15. Das Oesterreichische Staatsarchiv, Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv. Ministerium des Innern, Praesidiale, 22/Galizien, Kt. 2109, Praes. 2083/1903.
16. Ibid., Kt. 2109, Tages Rapport vom 24.11.1905.
17. Ibid., Kt. 2110, Praes. 209/1906.
18. Ibid., Kt. 1114, Praes. 12993/1911.
19. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали: У 3-х т. – Мюнхен, 1983 – Т. 1.
20. Verhandlungen des Gesamtparteitages des Sozialdemokratie in Oesterreich abgehalten zu Bruenn. Wien, 1899. – 144 s.
21. Борба. – 1914. – 18 березня.
22. Воля. – 1900. – 1 січня.
23. Там само. – 1903. – 1 квітня.
24. Там само. – 1906. – 15 лютого.
25. Ганкевич М. Завдання соціалізму // Воля. – 1919. – 4 грудня.
26. Вперед. Одноднівка ЕК УСДП. – Львів, 1911.
27. Вперед. 1918. – 27 листопада.
28. Там само. – 29 листопада.
29. Там само. – 1919. – 25 січня.
30. Там само. – 30 січня.
31. Там само. – 8 лютого.
32. Там само. – 16 лютого.
33. Там само. – 27 лютого.
34. Там само. – 28 лютого.
35. Мир на Сході і польсько-українські питання // Там само. – 1920. – 4 лютого.
36. Красва. Парти́йна Конференція // Там само. – 9 липня.
37. Там само. – 1921. – 6 серпня.
38. Там само. – 16 листопада.

** Пам'ять М.Ганкевича у 1930-ті рр. вшановували діячі як УСДП, так і ППС. (Див.: *Archiwum akt nowych w Warszawie, Urząd Wojewydzki w Lwowie. 1920-1939, sygn. 12, s.35*).

39. Там само. – 1922. – 3 січня.
40. Микола Ганкевич // Там само. – 18 січня.
41. Там само. – 30 березня.
42. Діло. – 1911. – 12 грудня.
43. Там само. – 1914. – 19 березня.
44. Микола Ганкевич про нинішні події // Там само. – 1930. – 5 жовтня.
45. Земля і воля. – 1911. – 5 лютого.
46. Там само. – 1911. – 30 грудня.
47. Народ. – 1890. – Ч. 20. – С.301.
48. Наш голос. – 1911. – №4. – С.192.
49. Там само. – 1919. – 3 червня.
50. Праця. – 1914. – 1 квітня.
51. Там само. – 1914. – 15 квітня.
52. Република. – 1919. – 16 лютого.
53. Ганкевич М. Україна і Польща // Соціалістична думка. – 1921. – 3 вересня.
54. "Соціалістичний бльок" і наша тактика // Там само. – 1 липня.
55. Українська робітнича газета. – 1918. – 23 березня.
56. Там само. – 30 червня.
57. Там само. – 25 серпня.
58. Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині. – Львів, 1910. – 31 с.
59. Будзиновський В. Смішне в поважнім // Нові шляхи. – 1930. – №10. – С.64-68.
60. Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріяли до історії УСДП) // Календар "Вперед": 1920. – Львів, 1920. – С.17-34.
61. Ганкевич М. З перед двадцяти літ (Початки української соціал-демократії в Галичині) // Там само. – С.82.
62. Ганкевич М. Під теперішню хвилю // Вісник СВУ. – 1915. – Ч.21-22. – С.6-7.
63. Ганкевич М. Соціалістичний Інтернаціонал і війна. – Б. м., 1915 – 32 с.
64. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. – Прага, 1942. – Т.ІІ. – 232 с.
65. Макух І. На народній службі. Спогади. – К., 2001. – 572 с.
66. Темницький В. Микола Ганкевич. – Львів, 1932. – 31 с.
67. Чернецький А. Спомини з мого життя. – К., 2001. – 168 с.
68. Грицак Я. "Молоді" радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наук. тов. ім. Т.Шевченка. 1991. – Т.ССХХІІ. – С.71-110.
69. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899-1918). – К., 2000. – 168 с.
70. Кравець М.М. До характеристики УСДП у Західній Україні (1920-1924 рр.) // Укр. іст. журн. – 1958. – №1. – С.84-91.
71. Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. – К., 1914. – 116 с.
72. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів. Ч.1. – Львів, 1936. – 140 с.
73. Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Відень, 1922. – 228 с.
74. Макаруч С. Відносини між Русько-українською радикальною партією і Соціал-демократичною партією Галичини і Сілезії у 90-х роках XIX ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип.9. – Львів, 2001. – С.437-447.
75. Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917-1920 рр. // Галичина. – 1998. – № 1 (2). – С.42-55.
76. Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918-1939 рр. // Там само. – 2002. – № 8. – С.70-86.

77. Стахів М. Західня Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923 рр. Т.4. – Скрантон, 1960. – 192 с.
78. Химка Дж.-П. Зародження польської соціал-демократії та українського радикалізму в Галичині (1860 - 1890). – К., 2002. – 328 с.
79. Ярославин С. Визвольна боротьба на західньо-українських землях у 1918-1923 рр. – Філадельфія, 1956. – 184 с.
80. Koko E. W nadziei na zgodę. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowościowej w Polsce (1918-1939). – Gdańsk, 1995. – 247 s.
81. Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890 – 1919. – Warszawa, 1983. – 719 s.
82. Najdus W. Ignacy Daszynski 1866 – 1936. – Warszawa, 1988. – 564 s.

Zhernokleyev O., Raykivsky I.

MYKOŁA HANKEVYCH (1859 – 1931): THE BASIC MARKS OF LIFE AND POLITICAL ACTIVITY

The article is devoted to the known ukrainian political figure Ę.Hankevych. In the beginning of the 20th centuries he headed the Ukrainian social-democratic party of Halychyna and Bukovyna, actively cooperated with polish socialists. His political activity is opened on a background of processes of the Ukrainian national revival, development of social-democratic movement in Halychyna.